

DEINSTITUTIONALIZATION AND ALTERNATIVE FORMS FOR CHILDREN IN THE REPUBLIC OF BULGARIA

Abstract: Problems related to the deinstitutionalization in the Republic of Bulgaria are discussed. State policy is aimed at preventing the placement of children in institutions and creating alternative childcare. Contemporary alternative forms of childcare are reintegration into the biological family, placement of the child in a family of relatives or relatives, adoption, foster care, resident-type social services.

Author information:

Lora Rashkova

PhD

✉ l.rashkova1977@abv.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

deinstitutionalization, special schools, family environment, foster care.

В България все още остава висок дялът на децата, които се отглеждат в специализирани институции, въпреки политиката на страната на деинституционализация, която се развива от 2000г. Отглеждането в институции има своите негативни ефекти върху децата и се отличава с висока финансова и социална цена. От особена важност е създаването на алтернативни грижи за деца, изключващи настаняването им в институции в страната ни.

Деинституционализацията е процес на замяна на институционалната грижа за деца с грижа в семейна или близка до семейната среда в общността, като не се ограничава само до извеждане на децата от институциите. Това е процес на предотвратяване на настаняванията на децата в институциите и създаване на нови възможности за децата и семействата да получат подкрепа в общността.

Политиката на държавата е насочена към създаване на алтернативни грижи за деца, изключващи настаняването им в институция. Реформата в областта на закрила на детето има за цел създаване на условия за отглеждане на всяко дете в семейна среда. Постигнатите резултати в социалната сфера бяха признати и от Европейската комисия в редовните и доклади за напредъка на България в процеса на присъединяване към общността [7, с.4].

Ж. Жечев [6, с.35] разглежда деинституционализацията в тесен и в широк смисъл на думата. В тесен смисъл деинституционализацията е намаляване на дела на хората, обгрижвани в институциите, чрез връщането им в семейна среда или в развита мрежа от услуги в общността. В широк смисъл това е процес, при който основополагащ става интересът на клиента и системата функционира, поставяйки в центъра си клиента, а не институционални интереси.

Процеса на деинституционализация започва през 2000г., като върху неговото развитие оказва силно влияние подготовката на България за членство в Евросъюза. Правната рамка на социалните услуги в страната се определя от Законът за социалното подпомагане и правилника за неговото приложение. Законът е приет през 1998г. и регламентира органите за управление на услугите, начинът на финансиране, доставчиците и условията, на които трябва да отговарят. Създаването и развитието на социалните услуги в общността се основават на приетите Областни и Общински стратегии за социални услуги. За изпълнение на общинските стратегии ежегодно се приема годишен план за развитие на социалните услуги на общинско ниво. Планът се предоставя на изпълнителният директор на Агенция за социално подпомагане. Той взема решение за промяна на вида и промяна на капацитета на социалните услуги, когато са делегирани от

държавата дейности. В случаите на закриване на социални услуги за деца, задължително се изисква и становище на председателя на Държавната агенция за закрила на детето [6,с.37-38].

Процесът на деинституционализация на грижите за деца в България започва реално през 2000г. с приемане на Закона за закрила на детето. Този закон е основният специализиран закон в българското законодателство и регламентира държавната политика спрямо децата в риск [6,с.39].

От 2003г. социалните услуги са децентрализирани и управлението им се прехвърля от държавата към общините, като делегирана от държавата дейност. Финансирането на делегираните дейности се определя на база на финансови стандарти за социални услуги [6,с.42-43].

Разработен е Национален план за действие за реформа в институционалната грижа за деца в Република България за периода 2008г. - 2011г. с цел ускоряване на процеса на деинституционализация. Планът е приет от Министерския съвет.

През 2008г. Народното събрание приема Национална стратегия за детето за периода 2008г. - 2018г. Основната цел на тази стратегия е да се гарантира правото на всяко дете да живее в семейна среда [6,с.42-43].

През 2010г. се приема от Министерски съвет Националната стратегия „Визия за деинституционализацията на децата в Република България“. Стратегията е насочена към подкрепа на семействата и създаване на най-добри условия за развитие на децата и реализиране на техния потенциал. Въз основа на този стратегически документ в дългосрочен план се очаква преминавайки през значителното намаляване на броя на децата в институциите, да се достигне до пълното закриване на класическия тип институции [6,с.43].

В процеса на деинституционализация важна роля има предоставянето на социални услуги в общността в подкрепа на семействата. По този начин се насърчават общините да създават социални услуги, които отговарят на конкретните нужди на Общността.

Важни политически решения за развитие на определени социални групи в обществото и грижата към тях са Стратегията за осигуряване на равни възможности на хората с увреждания 2008г. – 2015г. и План за действие за осигуряване на равни възможности на хората с увреждания 2008г. – 2009г., Политика за психично здраве на Р. България за периода 2004г. – 2012г., Стратегия за децентрализация и програма за изпълнението на стратегията 2006г. – 2009г. [6,с.44].

Р. Михайлова сочи, че [7,с.64] към настоящият момент в страната действа Закон за закрила на детето. В този закон настаняването в институция се разглежда като крайна мярка за закрила на детето, след като са изчерпани възможностите на мерките за закрила в семейна среда. През 2000г. – 2003г. е приета правителствена стратегия и план за действие за закрила на правата на децата. Те предвиждат намаляване на броя на децата, постъпващи в институциите чрез превенция на изоставянето и реинтеграция на децата в семейна среда, както и подобряване на условията на живот на децата оставащи в институциите.

Г. Димитрова пише, че [5,с.122] държавата провежда целенасочена реформа в сферата на социалните услуги от 2000г. Тя стартира първо в сферата на социалните услуги за деца и след това преминава и към услугите за други възрастови групи. Реформата е насочена към децентрализация на социалните услуги и преминаване към създаване на социални услуги в общността, които индивидуализират подхода към хората и групите в риск. Целта е интегрирането им в социални общности. Общините поемат отговорността за управлението на социалните услуги на местно ниво.

До 2000г. държавата е единственият доставчик на социални услуги. С приемането на Закона за социалното подпомагане през 2002г. са регламентирани и останалите участници в процеса на управление и доставка на социалните услуги – общини, неправителствени организации и бизнеса от България и останалите членки на ЕС. Опитът на страните от ЕС с развити системи на социални услуги показва, че качествените услуги са там, където се обединяват усилията и ресурсите на централна, местна власт и частни доставчици [6,с.81].

С различни постановления на Министерски съвет и заповеди на изпълнителния директор на Агенцията за социално подпомагане са закрити домове за деца.

Например през 2015 година са закрити следните социални заведения:

С постановление № 176 от 10 юли 2015 г. на Министерския съвет се закрива Дома за медико-социални грижи за деца – Ветрен, община Септември и Дома за медико-социални грижи за деца – гр. Разград, считано от 15 юли 2015г. [1,с.9].

С постановление № 208 от 10 август 2015 г. на Министерския съвет се закрива Дома за медико-социални грижи за деца – гр. Габрово, Дома за медико-социални грижи за деца – гр. Монтана, Дома за медико-социални грижи за деца – гр. Пазарджик, Дома за медико-социални грижи за деца – гр. Перник, Дома за медико-социални грижи за деца – гр. Пловдив, Дома за медико-социални грижи за деца – гр. Русе, Дома за медико-социални грижи за деца – гр. Търговище и Дома за медико-социални грижи за деца „Света Параскева“ – гр. София, считано от 01 октомври 2015г.

Разходите за ликвидация на лечебните заведения се изплащат от бюджета на Министерството на здравеопазването. Активите, пасивите, архивът, както и правата и задълженията на закритите домове се поемат от Министерството на здравеопазването.

Кметовете на общините Габрово, Монтана, Пазарджик, Перник, Пловдив, София, Русе и Търговище в срок до 30 дни от влизането в сила на това постановление предприемат необходимите действия за приемане на **решения от общинските съвети за откриване като местна дейност на социалната услуга - Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи с увреждания**, съгласно изискванията на чл.41, ал. 2, т.2 от Правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане [2,с.2-4].

Със заповеди на изпълнителния директор на Агенцията за социално подпомагане от 1 август 2015г. престанаха да функционират три специализирани институции за деца - два дома за деца с умствена изостаналост в община Стара Загора и дом за деца, лишени от родителска грижа в община Павликени. Дейностите по закриването на домовете са планирани и реализирани в партньорство и сътрудничество между регионалните дирекции за социално подпомагане, дирекциите „Социално подпомагане“, общинските администрации.

Закриването на домовете се реализира в изпълнение на Националната стратегия "Визия за деинституционализация на децата в Република България", в която е заложено закриването на всички домове. С цел осигуряване на възможност децата да бъдат отглеждани в семейна и близка до семейната среда се разкриват нови резидентни услуги, в т.ч. децата в риск се интегрират в семейна или близка до семейната среда [10].

Със заповед на изпълнителния директор на Агенцията за социално подпомагане (АСП) от септември 2015г. се закриват две преходни жилища за деца над 16 години в град Ямбол. Всички потребители на услугата са изведени, като част от тях са реинтегрирани в семействата си, а други са настанени в алтернативни резидентни социални услуги - центрове за настаняване от семеен тип. Преходните жилища са социални услуги от резидентен тип, в които децата и младежите получават квалифицирана подкрепа за придобиване на знания и умения за самостоятелен живот. Със закриването на социалните услуги от резидентен тип общините изпълняват своите ангажименти, описани в областните и общинските стратегии за развитие на социалните услуги.

Паралелно със закриването на специализираните институции се извършват периодични оценки и анализи за състоянието на предоставяните услуги в общността, позволяващи предприемането на своевременни действия, които да гарантират качеството на грижа на децата.

АСП продължава изпълнението на реформата в грижата за децата, като прилага индивидуален подход и се стреми да защити правата и интересите на всяко дете и младеж [11].

С постановление № 329 от 30 ноември 2015г. на Министерския съвет се закрива Дома за медико-социални грижи за деца – гр. Шумен, считано от 10 декември 2015г.

Със сумата на неусвоените разходи по бюджета на Министерството на здравеопазването за 2015г. за Дома за медико-социални грижи за деца - Шумен при необходимост **чрез централния бюджет се осигурява финансиране на социални услуги в общността за деца** по реда на чл. 43, ал.2 от Закона за публични финанси [4,с.43-44].

През 2016 година продължават да се закриват социални заведения.

С постановление № 263 от 14 октомври 2016г. на Министерския съвет се закрива Дома за медико-социални грижи за деца – Златица, считано от 1 ноември 2016 г. [3,с.17].

На заседание на Общински съвет гр. Севлиево от 30 май 2017г. е взето решение за закриване на Дома за деца лишени от родителски грижи „Велика и Георги Ченчеви“ [13].

В началото на процеса на деинституционализация в България по данни на Агенцията за социално подпомагане през 2001 г. децата в социални домове са били около 35000 [8].

Според анализ изготвен от експертите на АСП, е налице устойчива тенденция да намалява броят на настанените деца в институциите, като този процес е успореден с разширяване на мрежата от резидентен тип услуги.

Към 31.12.2012 г. общият капацитет на домовете за деца, лишени от родителска грижа е 2916 места, като заети са били 2361. Капацитетът на домовете за деца с увреждания е 1372, заетите места са 1185.

Към 31.12.2016 г. общият капацитет на домовете за деца, лишени от родителска грижа е 696 места, от които заети са 479, а домове за деца с увреждания вече не съществуват.

За тези пет години 2012 г. – 2016 г. общият капацитет на специализираните институции - домове за деца, лишени от родителска грижа и домове за деца с увреждания е намалял с 84 %, съответно заетите места – с 86 %. Функциониращите специализирани институции за деца в края на 2012 г. са били 122, а в края на 2016 г. са 42, това намаление е с 66 %.

Едновременно със закриването на институциите значително нараства броя на социалните услуги, предоставяни в общността и от резидентен тип, които са алтернатива на институционалната грижа за деца.

През 2012 г. в България са функционирали 338 социални услуги за деца с капацитет от 8769 места, от които от резидентен тип 124, с капацитет 1375 места.

През 2016 г. социални услуги са 605 с капацитет 13 462 места, в това число от резидентен тип 320, с капацитет 3949 места.

Увеличението на социалните услуги в общността се дължи на разкриването на нови услуги от резидентен тип в сравнение с останалите социални услуги. Данните показват, че през 2016 г. функциониращите социални преходни жилища, центрове за настаняване от семеен тип, кризисни центрове и приюти са с 39% повече от 2012 г.

До 2025г. по данни от експерти на Агенцията за социално подпомагане предстои да бъдат закрити всички специализирани домове за деца [9].

Към 30.04.2018г. в страната функционират общо 5 специални училища за ученици с девиантно поведение - един социално-педагогически интернат в село Варненци, обл. Силистра и четири възпитателни училища-интерната - в село Керека, обл. Габрово, в село Завет, обл. Разград, в гр. Ракитово, обл. Пазарджик и в село Подем, обл. Плевен. Общият брой на учениците в тях към 30 април 2018 год. е 112, като в социално-педагогическия интернат е 23 [12].

Към 01.09.2018г. Домове за деца, лишени от родителска грижа от I до XII клас в България вече са закрити.

Динамиката на специалните училища в България за периода 2012г.-2018г. по данни от Национален статистически институт е представена в две таблици [12].

СПЕЦИАЛНИ УЧИЛИЩА ПО ВИД за периода 2012г.-2017г.

(Брой)

Учебна година	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17
Общо Специални училища	72	71	68	64	61
Оздравителни	10	11	10	7	3
За деца с умствена изостаналост	48	47	46	46	47
Възпитателни училища интернати (ВУИ)	4	4	4	4	4
Социално-педагогически интернати	4	3	2	2	2
За деца с увреден слух, с нарушено зрение и логопедични	6	6	6	5	5

(Брой)

Учебна година	2017/18
Общо Специални училища	10
Възпитателни училища интернати (ВУИ)	4
Социално-педагогически интернати	1
За деца с увреден слух, с нарушено зрение	5

Съвременни алтернативни форми на грижа за деца, настанени в институции

Домовете за деца, лишени от родителска грижа се определят като традиционна форма за обгрижване на децата в неравностойно социално положение в България. През последното десетилетие в страната ни навлизат различни алтернативни форми като например приютите, детските селища „SOS – Киндердорф”, приемната грижа, така наречените съботно-неделни семейства и др. Общото във всички форми е социалният контингент за работа с децата в неравностойно социално положение. Целта на тези алтернативни форми е отглеждането, възпитанието и ресоциализацията на децата в рискови групи.

Реинтеграция в биологичното семейство – това е най-добрият вариант за детето. За да бъде успешна реинтеграцията се изисква продължителна и усилена предварителна социална работа, както с родителите, така и с детето. Отделите закрила на детето изготвят индивидуален план за всяко дете при подготовката му за интегриране и реинтегриране, като се има предвид положението на биологичното семейство, социалния статус, здравословни проблеми, преодолени ли са проблемите в живота на семейството, довели до настаняване на детето в институция. Планът отчита рисковите фактори при подготовката на реинтеграция в семейството. Възпитателят подготвя детето за среща със семейството. По достъпен начин на детето се предоставя информация за семейството. Работи се за подготовка за напускане на съответното социално заведение. Работи се за подготовка на семейството за среща с детето. Установява се контакт между детето и биологичното му семейство [6,с.52].

Настаняване на детето в семейство на родственици или близки – това е възможност за детето да живее в семейна среда. Семейната среда е биологичното семейство на детето или семейството на осиновителите, бабата и дядото или близките на детето, или приемно семейство, съгласно допълнителните разпоредби на Закона за закрила на детето. Интеграцията в семейство на роднини или близки е добър вариант за детето, в който то остава в позната за него среда [6,с.53].

Осиновяване – в страната има много семейства, които искат да осиновят дете. Осиновяването осигурява на детето семейна среда и адекватни грижи. Усилията на държавата са насочени към националните осиновявания. В България се прилага въведеното от Хагската конвенция изискване - международното осиновяване да се приема само когато няма подходящи кандидат-осиновители и други възможности за отглеждане на детето в страната. Дете, което е получило най-малко три отказа от български кандидат-осиновители или е било вписано в националния регистър повече от една година се включва в регистър за международни осиновявания. Важни органи в процеса на осиноваване са Съветите по осиновяване, създадени към всички регионални дирекции за социално подпомагане в страната и Съветът за международни осиновявания към Министерството на правосъдието [6,с.54].

Настаняване в приемно семейство – приемната грижа е социална услуга за деца, акт на държавната политика за закрила на детето и се предоставя по утвърдени единни държавни критерии и стандарти, регламентирани в Закона за закрила на детето и Правилника за неговото приложение, Наредба за условията и реда за кандидатстване, подбор и утвърждаване на приемни семейства и настаняване в тях, Наредба за критерии и стандарти за социални услуги за деца.

Приемното семейство са двама съпрузи или отделно лице, при което се настанява детето за отглеждане и възпитание съгласно договор. Условието и редът за кандидатстване, подбор и утвърждаване на приемни семейства и настаняване на деца в тях се определят с наредба на Министерски съвет по предложение на министъра на труда и социалната политика. Процедурата по подбор и оценка се извършва от органите за закрила на детето на местно ниво – отделите „Закрила на детето“ в дирекции „Социално подпомагане“. Те предлагат професионална подкрепа и контролират качеството на предоставянето на социална услуга [6,с.55-56].

Социални услуги, резидентен тип – това е последният възможен етап в процеса на деинституционализиране на едно дете от институция. Когато е невъзможно настаняване в семейство, детето се настанява в услуга от резидентен тип. Услугите от резидентен тип са услуги, които предлагат среда за живот, максимално близка до семейната и в нея живеят не повече от 15 клиента, съгласно Закона за социалното подпомагане и Правилника за неговото приложение.

В страната са развити следните услуги от резидентен тип: - център за настаняване от семеен тип, център за временно настаняване, кризисен център, преходно жилище, защитено жилище, наблюдавано жилище, приют.

В България през последното десетилетие се изградиха стотици резидентни услуги, които поемат децата от институциите. В последните години бяха утвърдени финансови стандарти за социални услуги, чрез които държавата определя обема на предоставяните средства за всяко дете, ползващо социална услуга от резидентен тип.

В Центровете за настаняване от семеен тип децата живеят в малка къща, те посещават училище, срещат се с приятели от квартала. В България първият център е открит през 2007г. В страната до юни 2009г. общият брой на такива центрове е 26.

Защитените жилища са малки къщички или разпръснати в града апартаменти. Те работят на принципа на малката група и развиват самостоятелност [6,с.58-59].

Заклучение

Процесът на деинституционализация на грижите за деца в България започва реално през 2000г. с приемане на Закона за закрила на детето. Политиката на държавата е насочена към създаване на алтернативни грижи за деца, изключващи настаняването им в институция. Реформата в областта на закрила на детето има за цел създаване на условия за отглеждане на всяко дете в семейна среда. До 2025г. по данни от експерти на Агенцията за социално подпомагане предстои да бъдат закрити всички специализирани домове за деца.

References:

1. DV br. 53, 2015, Postanovlenie № 176 ot 10 yuli 2015g. na Ministerskiya savet za zakrivane na Doma za mediko-sotsialni grizhi za detsa Vetren, obshtina Septemvri i Doma za mediko-sotsialni grizhi za detsa gr. Razgrad.
2. DV br. 63, 2015, Postanovlenie № 208 ot 10 avgust 2015g. na Ministerskiya savet za zakrivane na Doma za mediko-sotsialni grizhi za detsa gr. Gabrovo, Doma za mediko-sotsialni grizhi za detsa gr. Montana, Doma za mediko-sotsialni grizhi za detsa gr. Pazardzhik, Doma za mediko-sotsialni grizhi za detsa gr. Pernik, Doma za mediko-sotsialni grizhi za detsa gr. Plovdiv, Doma za mediko-sotsialni grizhi za detsa gr. Ruse, Doma za mediko-sotsialni grizhi za detsa gr. Targovishte i Doma za mediko-sotsialni grizhi za detsa „Sveta Paraskeva“ gr. Sofiya.
3. DV br. 83, 2016g, Postanovlenie № 263 ot 14 oktombri 2016g. na Ministerskiya savet za zakrivane na Doma za mediko-sotsialni grizhi za detsa gr. Zlatitsa.
4. DV br. 94, 2015g, Postanovlenie № 329 ot 30 noemvri 2015g. na Ministerskiya savet za zakrivane na Doma za mediko-sotsialni grizhi za detsa gr. Shumen.
5. Dimitrova, G., Razmisli varhu razvitiето na sotsialnite deinosti v Bulgariya, Sbornik „Badeshte na sotsialnite usluzhi v Bulgariya“ futurologichna prognoza, Universitetsko izdatelstvo „Ep. K. Preslavski“, Shumen, 2012.
6. Zhechev, ZH., Rolyata na NPO za deinstitutsionalizatsiyata v Bulgariya, Universitetsko izdatelstvo „Ep. K. Preslavski“, Shumen, 2014.

7. Mihailova, R., Adaptirane na alternativni sotsialni uslugi za detsa v bulgarskite usloviya, Universitetsko izdatelstvo „Ep. K. Preslavski“, Shumen, 2015.
8. [http://milostiv.org/domove za golemi deca/26.09.2016](http://milostiv.org/domove-za-golemi-deca/26.09.2016).
9. [http://skener.news/2017/05/24/Do-2025-g-zakrivat-vsichki-domove-za –detsa](http://skener.news/2017/05/24/Do-2025-g-zakrivat-vsichki-domove-za-detsa)
1. 10.[http://www.asp.government.bg/en_US/web/guest/press?p_p_id=aspnewsfacetnavigation_WAR_aspnewsfacetnavigationportlet&p_p_lifecycle/ Zakriti sa oshte 3 institutsii za detsa/05/08/2015](http://www.asp.government.bg/en_US/web/guest/press?p_p_id=aspnewsfacetnavigation_WAR_aspnewsfacetnavigationportlet&p_p_lifecycle/Zakriti-sa-oshte-3-institutsii-za-detsa/05/08/2015).
2. 11.[http://www.asp.government.bg/en_US/web/guest/press?p_p_id=aspnewsfacetnavigation_WAR_aspnewsfacetnavigationportlet&p_p_lifecycle/Dve predhodni zhilishta v Yambol preustanovyavat deĭnostta si/27/08/2015](http://www.asp.government.bg/en_US/web/guest/press?p_p_id=aspnewsfacetnavigation_WAR_aspnewsfacetnavigationportlet&p_p_lifecycle/Dve-predhodni-zhilishta-v-Yambol-preustanovyavat-deinostta-si/27/08/2015).
3. 12.[http://www.nsi.bg/bg/content/3479/spetsialni-uchilishta-po vid kam 27.04.2018g](http://www.nsi.bg/bg/content/3479/spetsialni-uchilishta-po-vid-kam-27.04.2018g)
4. 13.[https://www.sevlievo-online.com/statii/domat-za-detsa-v-sevlievo-otiva-v-istoriyata-2183/30 mai 2017 g](https://www.sevlievo-online.com/statii/domat-za-detsa-v-sevlievo-otiva-v-istoriyata-2183/30-mai-2017-g).